

Práva v dobách krize

Výroční zpráva sítě občanských organizací Social Watch šla do tisku v říjnu 2008, v okamžiku bezprecedentní globální krize a nejistot.

Je tomu právě šedesát let, co Všeobecná deklarace lidských práv slavnostně vyhlásila, že „všichni lidé se rodí svobodní a sobě rovni co do důstojnosti a práv“ (Článek 1) a že „každý člověk má . . . nárok na to, aby mu byla národním úsilím i mezinárodní součinností a v souladu s organizací a s prostředky příslušného státu zajištěna hospodářská, sociální a kulturní práva nezbytná k jeho důstojnosti“ (Článek 22).

Zajištění tohoto práva na ‚důstojnost pro všechny‘ však zůstává nesplněnou tužbou. Roku 1995, krátce po pádu Berlínské zdi, se v Kodani sešli světoví vůdci a veřejně se přihlásili „k cíli vykořenění chudoby ve světě cestou rozhodných národních akcí a mezinárodní spolupráce jako etického, sociálního, politického a ekonomického imperativu lidstva“. O pět let později učinil Summit tisíciletí v New Yorku z tohoto cíle časově termínovaný úkol. „Rozhodli jsme se snížit do roku 2015 na polovinu počet lidí celého světa, jejichž příjem je menší než jeden dolar denně, jakož i počet lidí trpících hladem, a k témuž datu snížit na polovinu počet lidí, kteří nemohou získat nebo si dovolit nezavadnou pitnou vodu.“

OSN shrnula tyto závazky spolu s jinými časově termínovanými úkoly do osmibodového seznamu známého jako „Rozvojové cíle tisíciletí“ (MDGs, Millennium Development Goals), který od té doby získal všeobecnou politickou podporu.

Zpočátku po svém vyhlášení byly MDGs kritizovány jako příliš skromné. Jak později potvrdil jeden z hlavních účastníků prací na formulaci dokumentu, jednotlivé cíle pro rok 2015 byly v podstatě stanoveny extrapolací růstu příslušných sociálních indikátorů zaznamenaného v 80. a 90. letech do budoucnosti. Ve skutečnosti se nepožadovalo žádné zvýšené úsilí nebo zrychlení; k dosažení cílů stačilo pouze udržet tempo.

Avšak Index základních schopností (Basic Capabilities Index) vypočítaný a zveřejněný sítí Social Watch roku 2008, stejně jako několik dalších oficiálních a nezávislých zdrojů ukazuje, že při zachování postoje „jedeme dál jako obvykle“ bude dosažení těchto cílů nemožné.

Ze všech sudích si zachovala optimismus už jen Světová banka. Přes všechny hromadící se důkazy prohlásila oficiálně v srpnu 2008, že se v globálním průměru podaří MDGs do roku 2015 splnit, zejména pak první z cílů týkající se omezení chudoby. Toto stanovisko oznámila v dokumentu s názvem „Rozvojový svět je chudší, než jsme si mysleli, ale neméně úspěšný v boji proti chudobě.“ Ovšem autoři tohoto dokumentu (Martin Ravallion, který je ve Světové bance ředitelem Skupiny pro výzkum rozvoje, a hlavní statistik Světové banky Shaohua

Chen) už v květnu 2008 zveřejnili studii s názvem „Čína je chudší, než jsme si mysleli, ale neméně úspěšná v boji proti chudobě.“

Není zapotřebí velkého zkoumání, abychom došli k závěru, že výsledky Číny značně ovlivňují světový průměr a že její rychlý hospodářský růst zcela zřejmě snižuje chudobu čínského obyvatelstva měřenou příjmy. Co ale globální průměry vypočítané Světovou bankou skrývají, je růst chudoby a nerovnosti všude jinde. A údaje z roku 2005, na nichž banka zakládá svůj optimistický pohled, neberou v úvahu „potravinovou krizi“ (kombinaci nedostatku potravin a jejich prudce rostoucích cen), jež začala v následujících měsících a potápí pod hranici chudoby každý týden další miliony lidí.

Ve skutečnosti se tempo růstu všech sociálních ukazatelů v poslední dekádě 20. století a prvních letech tohoto století snížilo a cíle, které se podle dřívějších trendů zdály snadno dosažitelné, se dnes budou naplňovat stále obtížněji.

Co se stalo začátkem 90. let, že se sociální pokrok po celém světě zpomalil nebo dokonce zvrátil? Odpověď je jednoduchá: deregulace financí, privatizace poskytování sociálních služeb, které bylo dosud v rukou vlád, liberalizace mezinárodního obchodu, otevření národních ekonomik tokům kapitálů a investic. Jedním slovem: globalizace.

Globalizace – nebo přinejmenším některé z jejích klíčových složek jako deregulace bankovního sektoru a odstranění všech překážek kapitálových toků – je dnes označována za příčinu krize, která začala ve finančním sektoru USA a nyní zaplavuje po celém světě reálné ekonomiky.

Zhroucená architektura

Alan Greenspan, který byl 18 let až do roku 2006 prezidentem Federálního rezervního systému (systému ústředních bank USA), řekl v říjnu Dozorčímu výboru Sněmovny reprezentantů, že jeho protiregulační přístup byl „chybný“ a možná přispěl ke krizi. „Ti, kdo se domnívali, že vlastní zájem věřitelských institucí ochrání majetek podílníků, a zejména já, jsou ve stavu šokované nevěry,“ řekl pan Greenspan členům výboru.

Obdobníci ještě pořád diskutují, zda tato slova znamenají, že na sebe vzal aspoň část viny. Názor, že „pravděpodobně nikdo nemohl předvídat tuto krizi,“ implicitně obsažený v „šokované nevěře“ neoliberálních guru, byl zesměšněn v karikatuře na téma „Kdo mohl předvídat, že když dáte dohromady benzin a sirky, dojde k ohni?“ Je faktem, že zpráva Social Watch 2006 o globální finanční architektuře prohlásila ve svém úvodu, že „úniky kapitálu, vyhýbání se daním, podvodné vnitropodnikové obchodování a samo řízení mezinárodních finančních institucí (...) tvoří součást jednoho a téhož balíku, architektury, kterou je nutně třeba předělat.“

Social Watch označil finanční architekturu za nemožnou „jak ve smyslu její nerozumnosti, tak její nesnesitelnosti“.

Zhroucení této architektury – nebo jeho načasování – bylo možná překvapením, ale negativní dopad globalizovaných financí na blahobyt lidí byl zřejmý národním koalicím padesáti zemí sestavujícím zprávy Social Watch už před dvěma lety.

Začátkem prosince 2008 si svět připomene 60. výročí přijetí Všeobecné deklarace lidských práv a světoví vůdci se sejdou v katarském Dohá na Summitu o financování rozvoje. Tento souběh událostí nám nabízí příležitost ke zkoumání vztahu mezi lidskými právy, rozvojem a globalizovanou ekonomikou.

Měla deregulace bankovníctví, demontáž sociálního státu, privatizace veřejných služeb a otevření hranic ničím neomezovanému toku zboží, služeb a kapitálu pozitivní vliv na lidská práva a demokracii, jak se prorokovalo před dvěma desetiletími v době pádu Berlínské zdi? Nebo byl tento mocenský vzestup „tržního fundamentalismu“ (výraz, který v posledních týdnech použili finančník George Soros, laureát Nobelovy ceny Paul Krugman a dokonce i John Williamson, ekonom razící termín „washingtonský konsensus“) překážkou upevňování demokracie, posilování lidských práv a zajištění důstojnosti pro všechny?

Všechny národní koalice sítě Social Watch sledující své vlastní země identifikovaly řadu různých cest, jakými makroekonomický rámec ovlivňuje lidská práva. Jejich zjištění tvoří jádro této zprávy a nabízejí pohled směrem zdola nahoru formulovaný lidmi, kteří žijí mezi řadovými obyvateli a spolupracují s nimi.

Tato zpráva nevznikla na objednávku. Každá její národní kapitola byla zpracována organizacemi a hnutími, které se po celý rok aktivně zabývají otázkami sociálního rozvoje. Jejich zjištění nebyla zamýšlena jako čistý výzkum. Mají upozorňovat úřady na znepokojivé problémy a tím pomáhat lépe utvářet politiky ve prospěch chudých a žen.

Poté, co byly národní koalice požádány, aby se zabývaly vztahy mezi lidskými právy a ekonomikou, samy si stanovily vlastní priority a důrazy. Skupiny samy získávaly finanční prostředky potřebné k vypracování zprávy a volily vlastní způsoby konzultací na místní úrovni při shromažďování informací a ověřování faktů. Nevyhýbají se kritice domácích úřadů, politik, elit nebo systémů vládnutí tam, kde to považují za potřebné. A vyjadřování kritických názorů napomáhá posilování demokratických procesů. Ale i tehdy, když zprávy docházejí k závěru, že je doma možné (a nutné) řadu věcí zlepšit, poukazují současně na mezinárodní omezení, jež nelze vyřešit na úrovni vlastní země.

V říjnu 2008, kdy krize zasáhla finanční instituce a trhy

cenných papírů členských zemí OECD, tyto země zahájily masivní a bezprecedentní program vládních zásahů, v jehož rámci znárodnily banky, poskytovaly masivní dotace churavým institucím a opět začínaly regulovat svá finanční odvětví.

Tato reakce je v otevřeném rozporu s přísnou neoliberalní politikou, kterou vnucuje rozvojovým zemím Světová banka, Mezinárodní měnový fond a rozvinuté země v posledních třiceti letech. Vlády zemí Jihu, jak bohatě dokládá tato zpráva, byly nuceny liberalizovat obchodní překážky, deregulovat finanční a pracovní trhy, privatizovat národní průmyslová odvětví, rušit dotace a omezovat sociální a hospodářské výdaje. Tvrdě byla redukována role státu.

Tento dvojí metr je nepřijatelný. Současná finanční a hospodářská krize svými rozměry zcela zdrtila mezinárodní finanční systém, jeho architekturu a instituce. Tento systém, jeho architekturu a instituce je třeba promyslet znova od samých základů.

Vůdci z celého světa uznali v posledních týdnech slabiny existujícího systému a nutnost se sejít a zabývat se širšími návrhy na reformu globálního finančního systému a jeho institucí. Je samozřejmě naprosto nutné dohodnout se na opatřeních reagujících na krizi a prioritou by přitom měly dostat kroky řešící dopady na obyčejné zaměstnance a dělníky, domácnosti s nízkými příjmy, penzisty a jiné zvláště zranitelné skupiny. Žádná trvalá a životaschopná řešení však nemohou vzejít ze setkání, na nichž je zastoupeno jen málo zemí, setkání pořádaných narychlo a s vynecháním většiny, jež se v důsledku toho nemohou komplexně zabývat potřebnými změnami ani poctivě rozdělit jejich břemeno.

I když krize začala v severních zemích, s tím jak roste a dál se prohlubuje, začínají být její důsledky znát i v rozvojových zemích. Jak varoval generální tajemník Organizace spojených národů Ban Ki Moon na setkání jejich nejvyšších představitelů, krize ohrožuje vše, co OSN udělala v pomoci chudým tohoto světa: „Hrozí podkopáním všech našich výsledků a veškerého našeho pokroku. Pokroku ve vykořeňování chudoby a nemoci. V našich snahách bojovat proti změnám klimatu a prosazovat rozvoj. Zajistit, aby lidé měli dost jídla ... Mohl by to být definitivní úder, který by mnoho nejchudších tohoto světa prostě nemohlo přežít.“

Rozvojové země trpí poklesem cen svých exportních komodit, devalvací svých měn ve vztahu k dolaru, rostoucími úrokovými sazbami ze svých dluhů, odtokem zahraničních investic a nedostatkem úvěru. Jestliže svět upadne do globální recese, výsledkem bude nezaměstnanost a s ní všeobecná eroze práv a životní úrovně pracujících. Je také třeba připomenout, že za finančních krizí, k nimž došlo před

JAK JE NA TOM ČÍNA DOOPRAVDY?

V přehledu BCI 2008 (Basic Capabilities Index, Index základních schopností) je uvedeno 23 zemí, u nichž známe současné hodnoty BCI, ale nemáme údaje, z nichž by se daly zpětně vypočítat hodnoty pro rok 2000 a tudíž stanovit vývojové tendence. K těmto zemím patří také Čína a celkový počet obyvatel zemí s chybějícími údaji činí 1,6 miliardy. Podle nových tabulek Světové banky se Čína mezitím stala zemí, která snižuje rozsah chudoby v celosvětovém měřítku; roku 2005 v ní žilo v krajní chudobě o 650 milionů lidí méně než roku 1980. Jelikož tyto tabulky současně uvádějí, že se počet krajně chudých lidí v celosvětovém měřítku snížil o 600 milionů, ve skutečnosti se podle Světové banky absolutní počet krajně chudých lidí (nikoli však jejich podíl na rostoucím celkovém obyvatelstvu) ve zbytku světa zvýšil.

Ve skutečnosti je z hlediska tohoto vývoje u Číny známa jediná věc: čísla o příjmové chudobě za rok 2005 a předchozí hodnoty jsou odhady. Jednou z koncepčních slabín odhadů příjmové chudoby je, že za přechodu k tržní ekonomice může příjem lidí růst a jejich život přitom zůstat beze změn. Pomysleme na systém komun, v nichž žily

soběstačně miliony rolníků. Teď dostávají plat a mají příjem, musejí však také platit za potraviny, které předtím dostávali zdarma.

Měla by se Social Watch podobně pokusit o odhad nejnovějšího vývoje čínského BCI? Myslíme, že ne. Na jedné straně se spolehlivost našeho indexu opírá o to, že se jeho data dají ověřit srovnáním s údaji, které zveřejňují důvěryhodné mezinárodní zdroje. Na druhé straně má index sloužit k vyvozování trendů a ne naopak. Lze předpokládat, že nejnovější ekonomický růst v Číně byl doprovázen podobným zlepšením statistických údajů o školství a zdravotní péči. Z historického hlediska však také existují důkazy o opaku: zdá se, že hospodářský růst Číny začal POTÉ, co došlo k základnímu zlepšení podmínek ve zdravotní péči a vzdělávání pro všechny.

Abychom mohli určit současné trendy v Číně, budeme tedy ještě muset počkat, až budou k dispozici spolehlivé statistiky.

desetiletím v jihovýchodní Asii a jižní části Jižní Ameriky, to byly ženy, které musely nést ještě větší břímě, přijímat nekvalitní zaměstnání, zaskakovat za zhoršující se veřejné služby a trpět vzrůstajícím domácím násilím. Chudoba se v průběhu několika týdnů zdvojnásobila a trvalo léta, než ustoupila na úroveň z doby před krizí.

Je proto životně důležité, aby v procesu změny mezinárodní finanční architektury přišly ke slovu všechny země. Žádná spravedlivá a udržitelná řešení transformace současného systému nemohou vyjít ze shromáždění, která jsou připravována narychlo a bez účasti mnoha rozvojových zemí stejně jako občanské společnosti. Takové snahy ve skutečnosti spíš ještě víc oslabí důvěru veřejnosti a odradí země, které už nyní dávají před silnějším, logičtějším a spravedlivějším mezinárodním finančním systémem přednost regionálním řešením.

Pouze všeobecná mezinárodní konference svolaná OSN k posouzení mezinárodní finanční a měnové architektury, jejich institucí a řízení může mít dostatečně široký záběr zabývat se celým spektrem problémů a institucí, být transparentní ve svých procedurách. Při přechodu od současného systému – jenž napomáhá nestabilitě a nespravedlnosti – ke spravedlivému a udržitelnému systému, který bude možno volat k odpovědnosti a který bude prospěšný většině lidí na světě, se bude třeba zabývat řadou obtížných problémů

a dohodnout se na jejich řešení. V takovém systému musí být lidská práva výchozím bodem a nikoli nějakým vzdáleným budoucím cílem a jeho hlavním vůdčím principem musí být přístup k rozvoji založený na právech, s rovností pohlaví, slušnou prací a lidskými právy jako ústředními prvky.

Roberto Bissio
Mezinárodní sekretariát sítě Social Watch

MDGs: ŘEKNE SE TO SNADNO, MĚŘÍ HUŘE

V návaznosti na desetiletí významných konferencí OSN a schůzek na nejvyšší úrovni se v září roku 2000 sešli světoví vůdci v sídle Organizace spojených národů v New Yorku, aby přijali Deklaraci tisíciletí OSN a angažovali tak své země v novém globálním partnerství. Jeho smyslem bylo omezit do roku 2015 krajní chudobu a vytyčit řadu konkrétních úkolů, později formulovaných v podobě seznamu osmi Rozvojových cílů tisíciletí (Millennium Development Goals, MDGs).

MDGs:

- 1. Odstranit extrémní chudobu a hlad
- 2. Dosáhnout základního vzdělání pro všechny
- 3. Prosazovat rovnost pohlaví a posílit roli žen ve společnosti
- 4. Snížit dětskou úmrtnost
- 5. Zlepšit zdraví matek
- 6. Bojovat s HIV/AIDS, malárií a dalšími nemocemi
- 7. Zajistit udržitelný stav životního prostředí
- 8. Budovat světové partnerství pro rozvoj

Generální tajemník OSN Ban Ki Moon zdůraznil tak jako mnozí před ním, že „MDGs stanoví termínované úkoly, podle nichž lze měřit pokroky v odstraňování příjmové chudoby, hladu, nemocí, neexistenci vhodného bydlení a sociálního vyloučení – i současně pokroky v prosazování rovnosti pohlaví, zdravotní péče, vzdělání a ekologické udržitelnosti“.

Měřitelnost MDGs je klíčem k jejich úspěchu. Podobně jako je tomu u olympijských her (nebo jakékoli jiné soutěže), jejichž přitažlivost spočívá v tom, že všichni hráči dodržují stejná pravidla a nad „fair play“ bdí sbor nestranných sudích a porotců, také MDGs opírají svou schopnost motivovat ty, kdo přijímají rozhodnutí, a mobilizovat podporu veřejnosti o to, že jsou časově termínované a měřitelné.

Aby bylo možné sledovat pokrok směrem k naplňování MDGs v globálním měřítku i v jednotlivých zemích, bylo z těchto cílů odvozeno 48 ukazatelů, od podílu populace žijící za méně než 1 USD denně (přepočítáno podle parity kupní síly) až po procento uživatelů internetu. Počínaje 15. lednem 2008 byl seznam oficiálně rozšířen na více než 60 ukazatelů, aby bylo možné zahrnout data, která se předtím nebrala v úvahu, týkající se např. zaměstnanosti.

Ve skutečnosti ovšem pro řadu, ne-li většinu z těchto ukazatelů nejsou u většiny rozvojových zemí k dispozici přesné nebo aktuální údaje, což činí tento systém pro neoborníky příliš složitý. Takže se měřítkem pro určování pokroku de facto stala hranice chudoby ve výši 1 USD denně, jak ji definovala Světová banka. Roku 2000 byl široce zmiňován údaj 1,2 miliardy lidí žijících v chudobě, na něž se nepřímou odvolávaly také hlavy států v Deklaraci tisíciletí: „Nebudeme šetřit úsilím, abychom vysvobodili naše druhy, muže, ženy a děti z ponižující a odlišující situace krajní bíd, v níž se jich v současnosti nachází víc než miliarda.“

Do října 2007 se počet lidí žijících v krajní chudobě podstatně snížil: „skoro miliarda lidí žije za pouhý dolar denně,“ řekl ve svém vystoupení před Radou guvernérů Světové banky prezident této instituce Robert B. Zoelick a dodal: „Globalizace nesmí nechat tuto ‚spodní miliardu‘ v zadu.“ V červnu 2008 konstatoval návrh „Akční agendy z Akkry“, zabývající se pomocí a formulovaný hlavně dárcovskými vládami a sekretariáty Světové banky a OECD, že „bylo dosaženo pokroku. Před patnácti lety žil

za méně než jeden dolar denně jeden člověk ze tří; dnes se tento poměr snížil na jednoho z pěti. Přesto v krajní chudobě pořád žije jedna miliarda lidí.“

Pak najednou 26. srpna 2008 Světová banka oznámila, že odhady chudoby byly revidovány a že roku 2005 žilo v krajní chudobě 1,4 miliardy lidí. Přes noc jejich počet vzrostl o 50%! Jak je tomu pak s tvrzením, že „došlo k pokroku“ (a jsou tedy možná zapotřebí nějaké úpravy, ale žádná zásadní změna kurzu)? Neznepokojte se, říká Světová banka. Podle Martina Ravalliona, ředitele její Skupiny pro výzkum rozvoje, „rozvojový svět je chudší, než jsme si mysleli, ale neméně úspěšný v boji proti chudobě“. Aby doložil tak optimistické tvrzení, tým vedený Ravallionem a Shaohua Chenem revidoval údaje o chudobě zpětně až do roku 1981 a pak prohlásil, že předchozí odhady byly chybné, že podíl chudých lidí se za posledních 25 let snížil o polovinu a že je ho tedy pořád možné snížit natolik, aby byl do roku 2015 splněn MDG číslo 1.

Výzkumníci Světové banky potřebovali od vydání nových tabulek parity kupní síly v prosinci 2007 celých osm měsíců na to, aby znovu určili celkový počet chudých na světě, a zveřejnili tento nový údaj teprve poté, co byla zpětně přepočítána celá řada až do roku 1981. Proč? Protože Světová banka je nejen porotce měřící, jak pokračuje boj proti chudobě, ale také přední hráč, instituce s rozpočtem několikrát vyšším než je celý rozpočet Organizace spojených národů, což zdůvodňuje tím, že pracuje „pro Svět Osvobozený od Chudoby“. A na čem z tohoto hlediska koneckonců záleží, je trend. Můžeme přiznat, že jsme v minulosti produkovali dramaticky chybné odhady, fakticky natolik nepřesné, že nové tabulky dokazují mylnost oněch deseti tisíc akademických studií o chudobě vytvořených za poslední desetiletí, protože byly založeny na nesprávných údajích. Nemůžeme však přiznat omyl v trendu, protože to by vedlo k logickému závěru, že je třeba změnit kurz.

Pokud by nějaká ústřední banka došla k závěru, že je třeba zvýšit očekávanou míru inflace o 50 %, například ze 4 % na 6 %, okamžitě by byla přijata drastická opatření. Pokud by byla o 50 % podhodnocena nezaměstnanost, byl by z toho politický skandál. Ale odhady chudoby lze zvýšit o 50 % bez toho, že by jediná z mezinárodních organizací zabývajících se tímto problémem volala po nouzových opatřeních nebo po přehodnocení své politiky.

Social Watch neustále zdůrazňuje, že ukazatel 1 USD na den je nevhodný. Ale i kdyby jeho celková koncepce byla správná, dnes víme, že odhady byly chybné. A i kdyby nové odhady včetně jejich přepočítané historie byly správné, trend posledních let není předpovědí pro budoucnost, mimo jiné proto, že - jak Světová banka sama uznává – „nové odhady ještě neodrážejí potenciálně značně nepříznivé účinky růstu cen potravin a paliva po roce 2005 na chudé lidi“.

Národní a mezinárodní trendy v boji proti chudobě lze snadno a přesvědčivě hodnotit pomocí tří jednoduchých ukazatelů, jež jsou k dispozici pro většinu zemí světa a z nichž lze zjistit průměry způsobem, který zvládne každý středoškolský student. Výsledný obraz není růžový. Tvůrci politiky musí pochopit, že jejich důvěryhodnost spočívá tak jako v případě olympijských her na poctivém zaznamenávání výsledků, nezávislých sudích a na pravidlech, která se nemění uprostřed hry. Nepříznivé skóre o polovinu může být špatnou zprávou pro trenéra, ale umožňuje změnu strategie v druhém poločase.